

Skrattmåsen i Surahammars kommun

Text och teckningar: Sören Larsson

Skrattmåsen betraktas idag som en typisk och allmogligt inslag i våra fågelsjöar. Så har det faktiskt inte varit så länge och till råga på allt finns det en känsla av att skrattmåsen snart kan försvinna som häckfågel hos oss, om inte naturvårdsåtgärder vidtas vid lämpliga lokaler. År 2002 var skrattmåsen föremål för en landsomfattande inventering. Resultatet från den inventeringen i vår kommun är så intressant att det finns skäl att nu redovisa all den kunskap vi har om skrattmåsens förekomst som häckfågel hos oss.

Historik

Idag och mer än 50 år bakåt i tiden har skrattmåsen varit ett välkänt inslag vid våra slättsjöar och även samhället. Den hörs och den syns och sätter verkligen prägel med sin närvaro. Aldrig ensam, nej i små och stora flockar drar den fram. För mig har alltid en skrattmåskoloni varit förknippat med epitetet fågelsjö. Larmet från en skrattmåskoloni berättar om att där finns ett rikt fågelliv.

Skrattmåsen är en sentida invandrare i våra trakter. Det första kända

fyndet av skrattmås i landskapet Västmanland daterar sig från 1921, då några exemplar sågs vid Mälaren. När det första fyndet gjordes i Surahammars kommun är okänt, men som häckfågel upptäcktes den i Östersjön av Birger Andersson år 1935.

Den häckade då med 7-8 par i Tippviken (nuvarande Tippen). I slutet på 1940-talet fanns två stora kolonier, nämligen i Västersjön och Östersjön (Kalle Fjällskog, Jan Hendelberg). Likaså har skrattmås häckat vid Djupen sedan 1940-talet (Kalle Fjällskog).

1950-talet var ett bra skrattmåsedecennium i Surahammars kommun. Stora kolonier fanns i Västersjön (Kalle Fjällskog, Arne Persson). Enda antalsuppgiften är 200 par 1957 (Harald Wedérus). I Östersjön fanns minst 200 bon fördelade på två kolonier, belägna vid Tippen samt Sägen (Birger Andersson). 1955 fanns en stor koloni vid Norrsjön (Arne Persson). Vid Skårpan i Lilla Nordan fanns en stor koloni åtminstone i slutet på 1950-talet, t ex mer än 100 par 1959 (Sören Larsson), likaså i Nordanövik i Virsbojön (Sören

Larsson). Ett mindre antal häckade på timmerupplagen vid Sågen i Ramnås, Stora Nadden.

Redan detta årtionde var tolransen mot måsarna låg hos en del personer. Vid såväl Västersjön som Skårpan var människor ut i kolonin och plundrade den på ägg. Motiveringen var som vanligt svag, nämligen att hålla stammen nere.

1960-talet fortsatte att vara ett bra skrattmåsedecennium. De stora kolonierna vid Västersjön, Östersjön, Norrsjön, Nordanö och Skårpan höll sig kvar. Till Djupen återkom skrattmåsa 1960 med 20 häckande par (Sören Larsson). 1961 uppstod tillfälligt en liten koloni ca 20 par i den för tillfället uppdämda Torvmossen (Gunnar Bergström). 1968 gjorde markägaren (Ramnås Bruk AB) genom jägmästare Nils Runnérus en ordentlig dämning av Näcksjön och året efter etablerades en stor skrattmåskoloni

innehållande ca 200 par i sjön.

1970-talet innebar att de stora kolonierna vid Östersjön och Norrsjön gick ut. Kolonin vid Östersjön upphörde 1971, trots att det året innan häckade 150 par där. Kolonin vid Norrsjön härjades svårt av kråkor. Där häckade minst 150 par 1972, endast 30 par 1973 och året därefter var skrattmåsaarna borta. Vid Djupen ökade kolonin sakt och varje år, från 20 par 1972 till ca 100 par 1979. Likaså vid Skårpan fanns ca 200 par 1970 till 500 par 1979.

1980-talet. Under detta årtionde försvann också den stora kolonin vid Nordanö. 1985 var senaste året med 10 häckande par. Under första halvan av årtiondet slogs kolonin vid Djupen ut. 1986 gjordes en nyetablering då 5 par häckade, den etableringen blev också grunden för den koloni som ännu finns kvar i Djupen. Kolonin vid Skårpan hade sin blomstringstid men

också sitt försvinnande under detta årtionde. Som mest räknades 878 bon 1985. Kolonin hyste mer än 500 par från 1980 till 1988. 1989 fanns endast 55 par kvar och året efter var kolonin borta. Den troligtvis största anledningen till att kolonin blomstrade upp var de naturvårdsåtgärder medlemmar i Naturklubben genomförde, när koloniområdet rensades från träd och buskar vintern 1979-80. Tillfälligt uppstod också en koloni i Gryten under 4 år (1982 till 1987), som mest häckade 87 par 1984. Kolonin etablerades efter att medlemmar i Naturklubben rensat ön i sjön på träd och buskar. 1989 tillkom Turkiesjön genom ett mycket bra initiativ av Anders Runnerus. Redan första året etablerades en skrattnäskoloni med 89 häckande par.

1990-talet. De forna stora kolonierna var nu borta allesammans. Istället var det Turkiesjön, Sägendammen och Djupen som hyste de stora

skrattnäskolonier. Vid Turkiesjön var kolonin störst 1994, med ca 700 par. Vid Sägendammen som etablerades 1996 fanns redan första året största kolonin med 744 par och vid Djupen var kolonin som störst 1992 med ca 900 par. Tillfälliga kolonier uppstod under årtiondet vid Gnien 1994 (7 par) och 1995 (94 bon). Vid Näcksjön 1993 (2 par), 1994 (36 bon) och 1995 (ca 200 par), året efter var mäsarna borta.

Feligen fick sina första häckande skrattnäsar 1999.

2000-talet. Vi klev in i detta århundrade med en känd häckade population på 1280 häckande par, fördelade på tre stora kolonier (Turkiesjön, Sägendammen och Djupen), samt enstaka par vid Feligen. 2001 var Turkiesjön torrlagd och vi fick notera en mycket kraftig nedgång i antalet häckande skrattnäsar. I hela kolonin fanns endast drygt 300 par häckande skrattnäsar. Häckningarna

var fördelade på 6 lokaler och från tre av dessa kom ungar på vingarna, nämligen Djupen, Sägendammen och Toftmossen. Toftmossen, mitt i skogen öster om Surahammar blev ny häcklokal för skrattnäsa med 40 häckande par.

År 2002

Skrattnäsa bevakas numera ganska väl varje år. I år var arten utsedd till riksinventeringsart och därför extra uppmärksammas. Jag inventerade själv alla lokaler och har dessutom erhållit kompletterande uppgifter från Raif Lundmark och Mikael Leppälampi.

Målsättningen har varit att fastställa antalet häckande par samt vid vilka lokaler det kommit flygga ungar på vingarna. I slutet av ruvningsperioden, dvs i slutet av maj månad har jag valt som lämpligaste tid att fastställa antalet häckande par i en koloni. Totalt hittades ca 325 häckande par fördelade på 5 lokaler. Vid tre av lokalerna kom flygga ungar fram. Nämnvärt är att inget häckningsför sök gjordes vid Sägendammen i år.

Djupen: Här häckade ca 110 par i slutet av maj och även i mitten av juni. 10/5 var kolonin större och antalet fåglar uppskattades då till ca 180 par. Om nästan 150 mäsar senare övergav påbörjad häckning eller fanns tillfälligt i kolonin den 10/5 är okänt. På kvällen den 29/6 låg 21 ungar ute på vattnet.

Turkiesjön: Mellan 25/5 och 7/6 besökte jag sjön flera gånger. Antalet häckande par minskade något under

dessa dagar och uppgick till 60 par vid periodens slut. 13/5 fanns 640 ex i sjön (Raif Lundmark). Varför så stort antal mäsar inte stannade kvar och genomförde häckning i sjön är okänt. Endast 7 ungar sågs på vattnet den 29/6.

Toftmossen: Här föreligger följande uppgifter. 4/5 ca 150 par (Mikael Leppälampi), 13/5 320 fåglar (Raif Lundmark). 31/5 ca 110 par samt 27/6 ca 105 par samt fem flygga ungar. Även här var antalet mäsar färre under slutet av ruvningsperioden än under bobygge- och ägglägningsperioden.

Gnien: Översvämningar skapade en ö ute på Gunnars äng. 19 bon med ruvande fåglar fanns där 6/5. Vattnet gick tillbaks och häckningarna övergavs.

Vågsjön: 25 par ruvade på en stor sten ute i Vågsjön 11/5 (Mikael Leppälampi). Ingen unge kom på vingarna från dessa häckningar.

Från slutet av maj och första halvan av juni uppehöll sig ett stort antal rastande skrattnäsar på åkermarkerna vid Gnien. Detta stärker min uppfattning att skrattnäsa lätt överger häckningen och kan därmed vara en förklaring till varför mycket större antal fåglar finns i kolonierna i början av häckningssäsongen. Det är naturligtvis också så att en del skrattnäsar som uppehåller sig i kolonierna aldrig skrider till häckning. Hur stor den delen är varierar och är mycket svårt att fastställa. När 19 skrattnäsar ruvade på Gunnars äng vid Gnien den 6/5 fanns ytterligare ca 150 ex bland de

häckande måsarna.

Det finns flera faktorer, t ex sjukdom. Hur stor betydelse har sjukdom för måsarnas häckningsbenägenhet – ja det vet vi ännu inte. Vid Gnien sågs under sommaren flera sjuka och senare döda skratmåsar. Enbart vid Högbybaden noterade jag själv mer än tio döda skratmåsar ute på gyttebankarna.

Framtiden

Under skratmåsarernas tid som häckfåglar i Surahammars kommun, har stora kolonier uppstått och sedan helt plötsligt bara försvunnit. Det ser svårt ut för en skratmåskoloni att överleva mer än tio år i våra sjöar. Troliga faktorer som spelar in är att kolonin drabbas av allt svårare predation för varje år den finns vid lokalen, speciellt från kråka, förmodligen också från mink (t ex Norsjön, Skårpan och Sägendammen). En annan faktor jag lagt märke till är igenväxningen, buskage och sedan träd slår rot ute i koloniområdet (t ex Skårpan, Väs-

tersjön och Nordanö).

Jag tror att skratmåsarerna blir kvar som häckfåglar i kommunen i många år framöver. Anledningen är att vi i Naturklubben samt markägare har påvisat hur snabbt skratmåsarerna svarar på iordningställande av lämplig häckningsmiljö (t ex Skårpan, Näcksjön, Turkiesjön och Gryten). Jag tror att lämpliga naturvårdsåtgärder kommer att genomföras vid Gnien, Västersjön och Lisjöängar till att börja med, och då skapas förutsättningar för skratmåskolonier vid dessa lokaler. Det är en blick in i framtiden.

Tack

Tack till alla som genom åren har rapporterat in sina fynd av häckande skratmåsar i Surahammars kommun. Tack till alla er som snällt besvarade alla mina frågor om skratmåsar i långa telefonsamtal. Tack till Thomas Pettersson, Västmanlands rapportkommittés ordförande, som sånt mig alla uppgifter om skratmåsar ur nrk:s arkiv.

Mosippans förekomst och status i Ramnäsmarkerna

Text och teckningar: Sören Larsson

I dagboken från den 15 maj 1969 beskriver jag ett möte med mosippan. "Jag hade vandrat skogsvägen upp till Toren och efter vägen sysselsatt mig med att locka till mig gökar. Jag letade efter mosippan och jag fann henne. Hon stod där strax bredvid den gamla stigen. Kutig med hängande klocka. Med givna sekunder vade hon till, piskad av vattendroppar från den stora tallen ovanför. Det var en stark upplevelse. Att denna vackra blomma står ut med denna fattiga mark, där som bäst någon ljung och kanske en murkla skulle vilja växa. Jag satt mig bredvid henne och drack en kopp kaffe, det var fyra planter, men bara en bar på en stor vit klocka, med ljusröda färgstrimlor."

Numera är lokalen en av mina floravårdsplatser. Mosippan har slutat blomma för fler år sedan, men två förkrympta planter håller på att ta ny fart.

Idag finns blommande mosippor på endast en lokal i Surahammars kommun. Nämligen vid Eiljusspåret i Ramnäs. I år blommade tre exemplar och antalet planter var 27 st (Gudrun och Olle Lager). När Allan

Hesselbäck upptäckte lokalen 1976 fanns trettio blommande mosippor där - fantastisk.

Under de senaste trettio åren är mosippan känd från 14 lokaler i Surahammars kommun. Av dessa är den helt utgången från 11 lokalerna under den här perioden, det visar påfallande tydligt på artens status i kommunen just nu.

Historik

Mycket tyder på att mosippan var ganska vanlig i trakten fram till vårt århundrade. Arthur Pettersson, skogvaktare på Ramnäs Bruk under 1950- och 60-talen, berättade för mig om mängder av blommande mosippor på brandfältet efter den stora skogsbranden vid Klysen 1914. Allan Hesselbäck har också hört Arthur Pettersson berätta om blommande mosippor även på brandfältet vid Blåbärsberget, Källdalen i början på 1940-talet. Det finns uppgifter som också tyder på att Strömsholmsåsen hade flera mosippelokaler. Sven-Olov Eriksson berättar för mig att vid Heden fanns en lokal med 20-30 blommande mosippor fram till 1950-